נ. בלומענטאַל

היסטאָרישער ווערטערבוך[1]

אָפּצאָל פֿאַר אַנטלייען יידן — Judenleihgebüh.

לויט אַ פֿאַראָרדענונג פֿונם רייכסשטאַטהאַלטער פֿון וואַרטעגאַו (גרייזער!) פֿונם 25.6.42 האָט יעדע פּריוואַטע דייטשע אונטערנעמונג, וואָס האָט באַשעפֿטיקט אַנטלייענע יידישע אַרבעטסקרעפֿטן, געדאַרפֿט צאָלן אין דער קאַסע פֿון דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג אין לאָדזש (זאַגנדערקאָנטאָ 12,300 ביי דער שפּאַר־קאַסע אין לאָדזש; פֿון דער זעלבער קאָנטע האָט מען געצאָלט די אַנטיילנעמער אין די יידן־אַקציעס!) 0.70 רייכס־מאַרק פֿאַר יעדן קאָפּ („פּראָ־קאָפּף") אין יעדן קאַלענדאַר־טאָג!

אַן אונטערנעמונג, וואָס האָט געוואָלט באַשעפֿטיקן יידישע אַרבעטער, האָט זיך געוואָנדן צום אַרבעטס־אַמט פֿון איר קרייז, דער אַרבעטס־אַמט האָט געמאַכט אַ באַשטעלונג ביי דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג אין לאָדזש און דער „אַמטס־לייטער" פֿון דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג האָט געליפֿערט סחורה פֿון לאָדזשער... געטאָ! געשיקט אויף אַרבעט האָט מען — פֿאַרשטייט זיך — אַרבעטספֿעיקע („איינזאַצפֿעיקע"—„אַמטסערצטלעך אונטערזוכטע"); אָבער צוליב דער שלעכטער באַהאַנדלונג פֿון אונטערנעמער — זיינען באַלד אַ טייל פֿון די יידן געוואָרן אומטויגלעך צו דער אַרבעט. וואָסושע טוט מען מיט אַזאַ מין אונטערנעמער — אַן אכזר? מ'באַשליסט, אַז אויך פֿאַר קראַנקע, צייטווייליק אומפֿעיקע צו אַרבעט — דאַרף ער צאָלן די 0.70 ר"מ „פּראָ קאָפּף אונד טאַג"; און אַזוי ווי אומזיסט צאָלן פֿאַר נישט אַרבעטנדיקע, וועט ער דאָך נישט וועלן, וועט ער ממילא בעסער באַהאַנדלען די אַרבעטער, כּדי זיי זאָלן יאָ זיין אַרבעטספֿעיקע און מ'זאָל קאָנען פֿאַר זיי צאָלן דעם אויסליי־אָפּצאָל! אָט אַזאַ מין ווילד־משונהדיקן געדאַנקען־גאַנג געפֿינען מיר אין אַן אויפֿקלערונג פֿון אָנפֿירער פֿון דער אָפּטיילונג אַרבעט ביים רייכסשטאַטהאַלטער אין וואַרטעגאַו — הייזלער אין זיין בריוו פֿון 3 נאָוועמבער 1942 צו דער פֿירמע „אַסטראָוויטשע־בעמישע ווערק'ן האָהענזאַלצאַ": „אין דעם אַלגעמיינעם אָפּמאַך צו צאָלן דעם גלאָבאַלן אָפּצאָל פֿאַר אַלע צוגעטיילטע און דערמיט אויך אַרבעטספֿעיקע יידן — שטעקט דער מיין — אַז די אַרבעטס־אונטערנעמער וועלן — מער ווי ס'איז ביז איצט ליידער פֿאָרגעקומען — טאָן לכל הפּחות דאָס נייטווענדיקסטע, כּדי צו דערהאַלטן די אַרבעטס־קרעפֿטן איינזאַצפֿעיק".

אַזוי ווי קיין אַנדער מיטל אויף צו צווינגען דעם אַרבעטס־געבער צו אַ בעסערער באַהאַנדלונג פֿון אַרבעטער וואָלט נישט געווען! אָבער ווי צביעותדיק ס'האָט אויסגעזען אפֿילו די דאָזיקע פֿאָדערונג, זעט מען פֿון נעענטסטן זאַץ פֿון דעם זעלבן בריוו: „אויב די אַרבעטס־קראַפֿט איז צוליב ספּעציעלע טעמים לגמרי נישט אַרבעטספֿעיק האָט איר דאָס רעכט צוריקצושיקן די אַרבעטער צום אַרבעטס־אַמט". און ווער האָט עס געשטערט דעם אַרבעטסגעבער צו מאַכן די יידישע אַרבעטער טאַקע פֿאַר פֿולשטענדיק אַרבעטספֿעיקע?

וואָס טוט דער אַרבעטס־אַמט מיט די יידן, וואָס זיינען ביי דער אַרבעט געוואָרן קראַנק און אַרבעטסאומפֿעיק? ער שיקט זיי גלייך אָפּ... אין „געשטאַפּאָ"; גלייכצייטיק שיקט ער אַ מעלדונג אין געטאָ־פֿאַרוואַלטונג, אַז צוליב אַרבעטס־אומפֿעיקייט אָדער קראַנקייט האָט ער אַזאַ און אַזאַ צאָל יידן (זיי ווערן צומייסט אויסגערעכנט מיטן פֿולן נאָמען און צונאָמען, געבוירן־יאָר און געבוירן־אָרט!) איבערגעגעבן דער געשטאַפּאָ און ער וועט פֿון דעם מאָמענט אָן נישט צאָלן פֿאַר זיי דעם אַנטליי־אָפּצאָל. אַזוי האָט געטאָן דער לאַנדראַט פֿון קרייז אַלטבורגונד; אַזוי האָנדלט דער אָנפֿירער פֿון לאַגער פּאַרקווירע ד"ר סאַוער; די פֿירמע „רודאָלף לאַוטריק האָהענזאַלצאַ" און אַ גאַנצע ריי אַנדערע. און וואָס די געהיימע שטאַטס־פּאָליציי (געשטאַפּאָ) האָט געטאָן מיט די קראַנקע יידן, איז אַלעמען באַקאַנט...

עס האָט זיך אָבער געטראָפֿן אַ פֿאַל, אַז דער נאַיווער אָנפֿירער פֿון „געמיינשאַפֿטסלאַגער" אין יענדשעיאָוו האָט צוריקגעשיקט 29 יידן, וואָס זיינען דאָרט ביי דער אַרבעט קראַנק געוואָרן, צוריק קיין לאָדזש; דערויף האָט דער אַמטס־לייטער ביבאָוו געענטפֿערט דער אונטערנעמונג (דאַטע 12.6.43); „אַז די געטאָ־פֿאַרוואַלטונג איז נישט באַרעכטיקט אָפּצונעמען יידן, נאָר די געהיימע שטאַטס־פּאָליציי און איך בעט אייך אויף להבא קודם אָנצופֿרעגן איידער איר שיקט אויס קראַנקע יידן". אונטערגעשריבן „ביבאָוו". מיט אַן ענלעכן שרייבן ווענדט זיך דער זעלבער ביבאָוו דירעקט צו דער געשטאַפּאָ, ווען אַן אַנדערער פֿירער האָט צוריקגעשיקט 850 יידן: „לויט מיין מיינונג איז עס געווען לגמרי פֿאַלש בכלל צוריקצושיקן די דאָזיקע יידן קיין לאָדזש". די דאַטע פֿון בריוו 18.3.43.

ווי גענוי עס איז געפֿירט געוואָרן די בוכונג פֿון 70 פֿעניג, וואָס די פֿירמעס האָבן באַדאַרפֿט צאָלן, קאָן מען זען פֿון פֿאָלגנדיקע צוויי דאָקומענטן: „די געטאָ־פֿאַרוואַלטונג שיקט צו דעם 31. 7. 43 אַ בריוו דער פֿירמע „יוליוס שאַלהאָרן אין ווילון" הלמאי זי האָט פֿאַרן חודש יוני צוגעשיקט דעם אָפּצאָל נאָר פֿאַר 199 יידן הגם זי האָט דעם 31 מאַי געהאַט אַ סאַלדאָ פֿון 200 יידן. ווּזשע איז אומגעקומען דער 200־סטער ייד? „אויב ער איז אומגעקומען, בעט איך מיר צו שטעלן אַ פֿאַרענדערונגס־אויסווייז (אַזאַ רשימה האָט די פֿירמע געדאַרפֿט צושטעלן, וויבאַלד ס'איז פֿאָרגעקומען אַ וואָסער נישט איז ענדערונג אין דער צאָל אַרבעטנדיקע יידן, ד. ה. אין כּמעט אַלע פֿאַלן, נאָך אַן „אומקום" פֿון איינעם פֿון זיי) — אויב ווידער ער איז נישט אומגעקומען, בעט איך מיר צושיקן 21 ר"מ." פֿאַרשטייט זיך, אַז די פֿירמע האָט צוגעשיקט אַ פֿאַרענדערונגס־אויסווייז און נישט די 21 רייכסמאַרק!

אַן אַנדער אונטערנעמונג „קלאָץ עט קאָמפּ. בערלין C23" ענטפֿערט דעם 31.3.43 דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג אויף אַ פֿאָדערונג איינצוצאָלן דעם יודענלייגעביר מיט אַזאַ מין לשון: „אַזוי ווי מיר האָבן פֿאַרויס געדעקט די הוויגונגס און דערנערונגס־הוצאות פֿאַר אַ גאַנצער וואָך און די יידן זיינען אַזוי אומגעריכט אָפּגעצויגן געוואָרן, קאָנען מיר אויך נישט באַצאָלן... עס זיינען אויך דערביי אָנגעוואַקסן פּראָצענטער פֿון דער סומע זייט דעם חודש אָקטאָבער 1942 ביזן היינטיקן טאָג"... די פֿירמע האָט דעריבער פּרעטענסיעס צו דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג מ'זאָל איר דאָס אַלץ דעקן!

וואָס האָט געטאָן די געטאָ־פֿאַרוואַלטונג מיט די 0.70 ר"מ? לויטן דערמאָנטן צירקולאַר פֿון שטאַטהאַלטער האָבן נאָר צוואַנציק פֿעניג פֿון דעם סכום געדאַרפֿט גיין לטובת די אַרבעטער, נעמלעך אויף אָנגעטועכץ פֿאַר די יידן, וואָס האָבן געאַרבעט אין די לאַגערן („יודענבעקליידונג"). דער רעשט איז דעריבער באַטראַכט געוואָרן ווי אַ גערעכטלעך אייגנטום פֿון דער געטאָ־פֿאַרוואַלטונג, דערפֿאַר וואָס די האָט אויסגעליען אירע יידן צו דער אַרבעט!

וועגן די אַרבעטס־כּללים אין די לאַגערן איז כּדאַי נאָך דאָ צו דערמאָנען: 1. „דאָס אויסלייען אָדער אָפּגעבן פֿון יידישע אַרבעטס־כּוחות אָן דער הסכּמה פֿון אַרבעטס־אַמט איז פֿאַרבאָטן". (פֿאַראָרדענונג פֿון געביטס־קאָמיסאַר אין ווילנע פֿון 3.XI.42); 2. דאָס פֿאַרווענדן יידן צו אַנדערע אַרבעטן און נישט צו די יעניקע, צוליב וועלכע זיי זיינען דער אונטערנעמונג איבערגעגעבן געוואָרן, איז פֿאַרווערט. אַזוי למשל האָט די פֿירמע „רודאָלף לאַוטרין אין פּויזן" באַקומען אַ שטרענגן פֿאָרוואָרף מיט אַ דראָאונג איבערצוגעבן דעם ענין דער געשטאַפּאָ און צוצונעמען ביי איר די יידן, דערפֿאַר, וואָס זי האָט פֿאַרווענדט די יידן נישט ביי דער שווערער ערד־אַרבעט, צוליב וואָס די יידן זיינען איר צוגעשטעלט געוואָרן, נאָר ביי שניידעריי און שוסטעריי...

1) זע „דאָס נייע לעבן" נומ. 5 און 8.